İNCELEME

YEKTA KOPAN

Edebiyat çevirisi mümkün müdür?

"Çeviri Neden Önemlidir?"
Edith Grossman
Çev: Ayşe Ece
Yapı Kredi Yayınları
Fiyatı: 9 TL

Virtüoz çevirmen Edith Grossman "Traduttore è traditore" (Tüm çevirmenler haindir) suçlamasını yerle bir ettiği kitabında çevirinin ve çevirmenin önemine altın bir vuruş yapıyor.

Grossman, çevirinin olmadığı bir dünyanın içe kapanışını, kültürel kuraklığını sıkılmadan, yorulmadan anlatıyor.

Yıl boyunca çok sayıda çeviri kitap okuyorum. Bazıları hakkında tanıtım yazıları kaleme alıyorum. Bu yazılarda kitabın çevirmenini de anmayı unutmuyorum. Bu değerlendirmeyi yaparken, kitabın Türkçedeki okunurluğu, anlaşılırlığı, yazarın kurduğu dünyanın dildeki yansıması, üslup bütünlüğü ve sürekliliği gibi noktalara bakarım. Bir çevirinin 'iyi-kötü' olarak tanımlanması, kendi dilimdeki bilgimle başlar. Sonra tanıtım yazısına birkaç sözcükle yergilerimi ya da övgülerimi yazarım. Övgü sözcükleri bellidir; mükemmel, başarılı, akıcı...

Edith Grossman'ın Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanan "Çeviri Neden Önemlidir?" adlı kitabını okuduktan sonra bunun sığ bir yaklaşım olduğunu anladım. Çoğu kitap eleştirmeninin ya da benim gibi tanıtım yazısı yazanların- asıl metinle çeviri metin arasında nitelikli bir karşılaştırma yapmadığı ve yapamayacağı ortada. Bu kolaycı övgü ya da yergilerin nedeni, çevirmenin yaptığı işin betimlenememesi.

1936 doğumlu Edith Grossman, Latin Amerikalı ve İspanyol çağdaş yazarlarının en önemli İngilizce çevirmenlerinden biri. 2003 tarihli "Don Quijote" çevirisi bir başyapıt olarak değerlendiriliyor. Ancak eserlerin aslı için kullanılacak başyapıt sözcüğünü özellikle seçtim. "Bir yapıtı başka bir dil için değiştirdiğimizde o yapıt bize ait olur (ancak gizemli ve anlaşılmaz bir biçimde aynı anda özgün metnin yazarının yapıtı da olmayı başarır)," diyor Grossman. Çeviri eylemini başlı başına bir yeniden yazım süreci olarak tanımlayınca, ortaya çıkan yeni esere başyapıt demek yerinde oluyor kanımca.

"Bir performans"

"Çeviri Neden Önemlidir?" Grossman'ın Yale Üniversitesi'nde yaptığı üç konuşmanın metninden oluşuyor. İlk bölüme o meşhur ve sert soruyla başlıyor yazar: "Edebiyat çevirisi mümkün müdür?"

Usta çevirmen Ralph Manheim'ın çeviriyi 'yorumlayıcı bir performans' olarak tanımladığını vurguladıktan sonra şöyle diyor Grossman: "Kimsenin aklına bir oyuncunun bir rolü ya da bir müzisyenin bir müzik parçasını yorumlamasının mümkün olup olmadığını sorgulamak gelmez. Oyuncular rolleri, müzisyenler parçaları kusursuz yorumlayabilirler; çevirmenler de edebiyat yapıtlarını başka bir dilde yazabilirler." Yorumlama konusuna yaklaşımı ve bu noktadan yola çıkarak verdiği örnekler önemli. Okuyana yorumlama alanı tanıyan yaklaşımı, kitapla okur arasında kendiliğinden bir sohbet ve tartışma başlatıyor.

"Çeviri, başka bir toplumda ya da başka bir çağda yaşamış olan insanların düşüncelerini ve duygularını edebiyat aracılığıyla anlamamızı sağlar," dedikten sonra birbirlerinin kitaplarını ancak çeviriler sayesinde okuyabilmiş ve birbirlerinden etkilenmiş yazarlar arasında bir zincir oluşturuyor Edith Grossman. Marquez'deki Faulkner hayranlığı, Faulkner'daki Cervantes sevdası, Toni Morrison'daki ya da Carlos Fuentes'teki Marquez etkisi... Çevirinin olmadığı bir dünyanın içe kapanışını, kültürel kuraklığını sıkılmadan, yorulmadan, tane tane anlatıyor Grossman.

Hakkı verilmeyen bir alan

Çeviri sorunlarını ele alırken çuvaldızı ABD ve İngiliz yayıncılık dünyasına batırmayı da ihmal etmiyor. Edebiyat hakkında tebessüm ederek sevecen bir dille konuşan yazar, bu konularda sözünü sakınmayan akademisyen kimliğini hissettiriyor. ABD ile İngiltere'de her yıl yayımlanan çeviri kitaplar arasında edebiyat çevirilerinin oranının yalnızca yüzde iki ile üç arasında olduğunu söylerken, yayınevlerinin 'önyargılı' ve 'düşüncesiz' tavırlarını yerden yere vuruyor.

Aynı sert üslup, çevirilerin görmezden gelinmesi konusuna girdiği bölümlerde de söz konusu. Yazarlar çoğunlukla övgüyle ansalar da, yayınevlerinin gereken değeri vermediği, üniversitelerin önemsiz gördüğü, kitap değerlendirme yazılarında gözle görülür biçimde yok sayılan bir alan var karşımızda. Biz okurların da dünyayı kendi dilimizde anlamamızı sağlayan emeği hakkınca görmediğimiz bir alan: "Çeviri okurken aslında okuduğumuz çevirmenin metnidir. Kuşkusuz bu metnin esin kaynağı özgün metindir ve yetkin çevirmenler özgün metne büyük bir özen ve saygıyla yaklaşırlar; ancak kitabın başka bir dilde üretilmesi çevirmenin tek başına üstlendiği bir görevdir ve bu görevin tamamlanması sonucunda ortaya çıkan metin de kendi gerçekliği içinde değerlendirilmeli ve yargılanmalıdır."

"Konuşmayı öğrenmek"

Bu son paragraf, okuduğum çeviri kitaplarla ilişkimi gözden geçirmemi sağladı. Eminim ki "Çeviri Neden Önemlidir?" bütün okurlarında, gözden geçirme, sorgulama ve yeniden yorumlama ışığı yakacaktır. Zihin açıcı bütün kitaplarda olduğu gibi.

Edith Grossman, nasıl tane tane anlatmaya çalıştıysa, bu kitabın çevirmeni Ayşe Ece de, aynı tonda, bir çeviri dili tutturmuş. Şimdi, çok akıcı diyeceğim, olmayacak. Ama Grossman'ı kızdırmak pahasına, Ayşe Ece çevirisinin akıcı olduğunu vurgulamalıyım.

Edebiyat fakültelerinde ve çeviri bölümlerinde bu kitap ezbere bilinen bir kitaptır, eminim. Kitabın sonundaki kaynakçada yer alan kitaplar da okutuluyordur öğrencilere. Benim hayalim başka. Keşke bu kitap üniversite eğitimi öncesinde okutulsa. Hatta resmen önerilse ve eğitim programına alınsa. Kitaba adını veren soru, sadece başka bir dilde yazılmış kitapları anlamamız için değil, dünyanın başka dilleriyle iletişim kurabilmemiz için de önemli. Octavia Paz'ın sözleriyle; "Konuşmayı öğrenmek, çevirmeyi öğrenmektir."

Dünyayla konuşmayı öğrenmemizin zamanı gelmedi mi? ■